

VIRUMAA I KOOLINÕUNIKU
JAOSKONNA KOOLE, ÕPETAJAID
JA ÕPILASI KODANLIKU EESTI
ALGAASTAIL

(Koolinõunik Märt Meose mälestusi)

12519
Eesti Vabariiklik
Õpetajate Täiendusi/stitou

1. K O D L I D .

Ühes minu varajasemas kirjutises (Minu veering") on juba märgitud, et mind määrati Virumaa koolinõunikuks 1919. aastal. Oma tegevust alustasin ma sama aasta lõpul. Ainsa koolinõunikuna inspekteerisin ma algul kõiki Virumaa koole kuni 1921.a. alguseni, mil ametisse määrati teine koolinõunik (Hans Linsi). Kolmanda koolinõuniku (Albert Luuri) ametisse seadmise järel 1922. aastal jaotati Virumaa kolmeks koolinõuniku - jaoskonnaks. Narva linna jaoks oli veel eraldi neljas koolinõunik (Karu).

Minu jaoskond nimetati I jaoskonnaks. Selle moodustas Virumaa edela osa 14 vallaga ja see püsis peaaegu kogu aeg suuremate muudatusteta.

Tsaariajast päris see Virumaa osa 67 valla- ehk külakooli ja 5 külakoolist kõrgemat algkooli, need viis olid: Väike-Maarja kihelkonnakool, Aaspere valla Liiguste ministeeriumikool ja haridusseltside koolid Simunas, Viru-Jaagupis ja Kadrinas. Seega 72 kooli.

Kõik vallakoolid olid kolme õppeaastaga (kolme jaoskonnaga) ja ühekomplektilised. Väike-Maarja kihelkonnakoolis oli 4 komplekti (4 - 7. õppeaasta), Liiguste ministeeriumikoolis 3 kompl. (1 - 5. õppeaasta), Simuna haridusseltsi koolis 5 komplekti (3 - 7. õppeaasta), Viru-Jaagupi haridusseltsi koolis 3 kompl. (3 - 5. õppeaasta) ja Kadrina haridusseltsi koolis 6 komplekti (1 - 7. õppeaasta).

Nii oli vallakoolides 67 ja teistes 21, kokku 88 klassikomplekti.

1919.a. hakkas riigivalitsus olemasolevat koolivõrku ümber korraldama. 19. sept. andis Asutav Kogu määruse, millega pandi kehtima 4-aastane koolikohustus 9 - 14 aastastele lastele. Samal aastal andis haridusministeerium koolivalitsustele juhendi selle määruse teostamise kohta. Juhendit oli tarvis sellepärast, et paljudes kohtades tegi määruse otsekohene teostamine raskusi. Virumaal kehtestati aga määrus 1919.a. sügisel täiel määral. Suurimaks raskuseks määruse teostamisel oli laiendatud koolidele ruumide leidmine. Virumaal lahendasid aga ruumide asja maakonna-

valitsuse poolt ajutiselt ametisse pandud 4 haridusinstruktorit. Üks nendest olin mina. Minu piirkonda kuulus maakonna edela osa; Kadrina koolijuhatajal Paul Pedissonil oli maakonna loodepoolne osa; Viru-Nigula (Pikaristi) kihelkonnakooli juhatajal Pastakul oli maakonna keskosa ja Jõhvi koolijuhatajal Mölleril - idapoolne osa. Instruktorid astusid kohtadel samme ruumide leidmiseks, aitasid vallavalitsustel koostada tarvilike remontide ja koolimõõbli muretsemise jaoks eelarveid ja olid ka valvel, et kõik kavatsesu teostuks sügiseks koolitöö alguseks. Kõik kulges kavade kohaselt. Vaid Salla valla volikogu tahtis loobuda omakord vastuvõetud otsusest. Teda sunniti seda siiski täitma. Enam-jagu koolides saadi teine klassiruum vallakoolide suurte klassitubade laudseintega poolitamise teel. Osa koole, mille vanemad õppeaastad koondati naaberkoolidesse, ei vajanudki lisaruumi.

Nii kujunes minu jaoskonnas 1919.a. sügisel koolivõrk järgmiselt: 67 vallakoolist muudeti 37 neljaklassiliseks ja kahekomplektiliseks, 25 kooli jäid töötama kahe esimese õppeaastaga ja 5 kooli (väikesed ja eraldi asuvad) kolme õppeaastaga ühekomplektiliseks. Viis kõrgemat algkooli jäid töötama endiselt ja oma endiste nimetustega.

Asutava Kogu poolt 7. mail 1920. aastal antud Avalikkude algkoolide seaduses ettenähtud kuueklassilise koolikohustuse teostamine leidis aga mitmesuguseid takistusi nagu ruumide ja õpetajate puudus, krediidi vähesus jne. Juba 17. septembril 1920.a. andis riigivalitsus määruse algkoolide seaduse elluviimise kohta. Selles määrati elluviimise tähtajaks 1930.aasta.

Koolivõrgu korraldamine kestis võimaluste piirides ikka edasi. Nii suleti väikseid koole ja lisati klasse keskustes olevatele koolidele. Minu jaoskonna 5 kõrgemat kooli kaotasid oma endised nimetused, nad muudeti kuueklassilisteks algkoolideks. Kuueklassilisteks muudeti veel aastate jooksul 26 neljaklassilist kooli, 20 väikest kaheklassilist kooli suleti. Lõplikult jäid minu jaoskonnas töötama: 6 kaheklassilist, 2 kolmeklassilist, 13 neljaklassilist ja 31 kuueklassilist kooli. Kokku 52 algkooli ja Väike-Maarja ühisgümnaasium 7 - 11 õppeaastaga.

Koolide sulgemist põhjustas kaks asjaolu: esiteks, laste üldarvu vähenemine (pääsesid mõjule juba Esimese maailmasõja

tagajärjed); teiseks, soov luua koolide koondamise teel paremaid tingimusi õppetöö jaoks. Klassikomplektide arv aga kasvas.

Nii koolivõrgu kujundamise algul oli kõigis algkoolides, nagu juba öeldud, 88 komplekti, kujunemise lõpul aga 147.

Ehkki kolmeklassiliste ühekomplektiliste algkoolide arv vähenes miinimumini (2), jäi seesuguseid komplekte siiski püsima ja nimelt väiksemates kuueklassilistes koolides, kus õpilaste arv ei võimaldanud üle kahe õpetaja ametisse panna.

Koolitöö tingimused muutusid paremaks ka kooliruumide suhtes. Ehkki sellest on juba varem (Minu veering) juttu olnud, esitan siin täpsemad andmed sellekohase nimestiku järgi. Nii said koolivõrgu kujunemisel võrku püsima jäänud algkoolid koos Väike-Maarja ühisgümnaasiumiga 14 uut koolimaja, 7-le koolimajale tehti juurdeehitused, 12 kooli asusid aga endiste mõisade härrastemajadesse. Seega 60 % koolidest said uued või uuendatud ruumid. Ülejäänud koolimajade seisukord oli rahuldav.

2. Õ p e t a j a d.

1919. a. alustatud koolireformi teostamisel olid takistuseks mitte ainult viletsad kooliruumid, vaid ka suur puudus vastava haridusega õpetajatest. Esimene maailmasõda oli nii mõnegi õpetaja ohvriks nõudnud. Koolikohustuse laiendamine 4. õppeaasta lisamisega nõudis rohkesti lisajõude. Minu ringkonnas avati 37 uut klassikomplekti, seega tuli ametisse panna ka sama palju uusi õpetajaid. Reservi ei olnud aga kuskil. Tuli üles otsida ja ära kasutada kihelkonna- ja ministeeriumikooli ning linnakooli lõpetanuid. Ka pooliku või täieliku keskkooliharidusega inimesi tuli mobiliseerida. Ja nii saidki kohad täidetud.

Ametisse pandud inimesed pidid olude tõttu pikemaks ajaks tööle jääma. Nende hariduse täiendamiseks ja neile kutse andmiseks avas haridusministeerium kolmesuvelised täienduskursused. Kursuste läbikuulamise ja eksamite sooritamise järel sai õpetajakutse üle 600 vabariigi kutseta õpetaja. Minu jaoskonnas omas sel teel õpetajakutse 39 õpetaja kohustetäitjat.

Esitan siinjuures andmed minu jaoskonnas õpetajaametis olnud isikute kohta 1919 - 1923 aastani. Üldse oli märgitud ajavahemikus ametis 87 meest ja 94 naist, kokku 181 isikut. Algul oli neist kutsega 41 meest ja 24 naist, kokku 65; kutseta oli

46 meest ja 70 naist, kokku 116. Pärast suvekursusi vähenes kutsetute arv, nagu juba öeldud, 39 võrra. Sama arvu võrra tõusis siis kutsega õpetajate arv ja ulatus 104-ni ($65 + 39$). Kutsetuid jäi veel 77 isikut ($116 - 39$) 32 meest ja 45 naist. Nende arv likvideerus mõne aastaga.

Huvi võiks pakkuda küsimus, missugune üldharidus oli eespool märgitud 181 õpetajal. Nii oli 104 kutsega õpetajal haridusallikaks olnud gümnaasium pluss selle juures olev pedagoogikaklass 12,5 %, õpetajate seminar 13,5 %. Seega oli üldise keskharidusega 26 % ja ilma keskkoolita 74 %. Sellest 74 % olid õppinud linnakoolis ja lõpetanud selle juures pedagoogika klassi (19 %), Kuuda seminaris (3 %), kihelkonna- ja ministeeriumikoolis (20 %), gümnaasiumis ilma lõpetamata (32 %). Kaks viimast rühmitust olid kutse omandanud suve- ja teistel kursustel.

77-1 kutseta õpetajal oli gümnaasiumi haridus 40 %, üliõpilasi (keskkoolis) 13 %, linnakooli (osalt lõpetamata) haridus 11,5 %, lõpetamata gümnaasium 15,5 %, kihelkonna- ja ministeeriumikooli haridus 20 %. Nii oli kutsetute õpetajate juures täieliku keskhariduse saanute protsent suurem kui kutseliste juures (53 : 26).

Kolmesuvelised kursused olid ette nähtud peamiselt kutseta õpetajaile kutse saamiseks. Neist võtsid aga osa ka paljud kutselised õpetajad. Tegid nad seda vabatahtlikult. Oli ju neil tarvis oma haridust täiendada neis aineis, mida neil uute-na tuli õpetada neljandates klassides, nagu maateadus, looduse-lugu ja ajalugu. Uhiuued ained - kodulugu, käsitöö ja joonista-mine olid võõrad kõigile õpetajaile. Käsitöös ja joonista-mises tuli kursuslastel enestel kõik tööd süstemaatiliselt lä-bi teha. Seetõttu levisid kiiresti koolides voolimine savist ja plastiliinist, tööd laastudest ja õlgedest jt. Joonistamine ei saanud nii suurt hoogu. Vaeslapse ossa jäi aga kodulugu veel kauaks ajaks. Selle aine eesmärk kippus tumedaks jääma. Seetõttu olid koduloo tunnid sageli üsna ilmetud ja tekkis ko-gunisti mõnõngane opositsioon selle aine vastu ka koolimeeste hulgas. Nii tuli "Keele - Aavik" ühel õpetajate suvekursustel (Viljandis) sellega toime, et nimetas kodulugu rumalakstegemise aineks. Rumalaks ta siiski ei teinud, aga sageli oli selle aine tunnid küll aja raiskamine.

Olgu kuidas oli, kõigist raskustest saadi siiski üle tänu

haridusministeeriumi, koolivalitsuste ja ka õpetajate eneste jõupingutustele.

Nüüd tõstame õpetajate-pere kohal oleva liniku üles ja vaatame, mis seal toimus tähelepanuväärset ja nimelt seda, mis oli tolleaegsetest oludest tingitud.

Kõige-enne leiame koolipõllul isikuid, kes sinna olid sattunud, kasutades selleks vale-dokumente ja teateid. Õpetajate-kriis lõi seesugusteks seiklusteks soodsa pinna. Toon oma jaoskonnast mõned näited.

Kui 1919. aastal olin Väike-Maarja koolijuhataja kohalt lahkumas, siis otsiti mulle järeltulijat. Ajalehe kuulutusele reageeris üks noormees, kes pidi Moskvas miskisugused kõrgemad kursused lõpetanud olema. Tema avaldus kubises küll õigekeelsusevigadest (sündinud Lääne maakonnas), seda ei pandud talle aga pahaks, sest ta oli ju Moskvas õppinud. Teiste kandidaatide puudumisel jäädigi peatuma tema juurde. Kutse peale ilmus ta kohale - pikk soliidne noormees. Dokumendid pidid hiljem jõudma. Uus õpetaja hakkas minu järel loodusteaduslikke aineid õpetama, sest need pidid tema eriala olema. Mõne aja möödumisel külastasin ühel päeval tema tunde 6. ja ka 8. (noore keskkooli) klassis. Jutt oli noormehel ladus, jutu sisu ei olnud aga teadusega kooskõlas. Juhtisin neljasilma all sellele tema tähelepanu. Sellest märkas mees, et tema õiget palet hakatakse mõistma, ja lubas kohe Maarjast lahkuda. Selline pööre tuli mulle ootamata. Ma ei soovinud, et nii järsku õpetajast ilma jääme. Kõnelesin talle, et ta tuli ehk tundi ette valmistamata. Soovitasin talle hoolikamalt ainega tutvuda ja oma tehtud vead õpilastele märkamatuult parandada ning oma ametit jätkata. Ta jäigi kohale. Mõne aja järel teatasin talle, et soovin jälle tema tundi minna. Sellele vastas ta järsult, et ta lahkub Väike-Maarjast. Ega siis midagi, tuli sellega leppida. Tal oli näha mõningaid häid venekeelseid raamatuid loodusteaduse alalt. Et ta lubas õpetaja-ametist täiesti loobuda, siis ma palusin, et ta müüks need raamatud koolile. Ta oli nõus. Arve kirjutamisel selgus, et noormees on vene keele ortograafias veel palju puudulikum kui eesti keeles (*улучил звуков*). Sest võis järeldada, et noormehel puudus üldse haridus. Tolleaegsetes oludes võis küll nii olla, et eestikeelne õigekeelsus puudulik oli, vene keele puuduliku ortograafiaga ei saanud

aga kooliharidust üldse omada. Nii siis oli tegemist vähese haridusega noormehe-seiklejaga. Oma lubadust minna Läänemaale isatallu, ta aga ei täitnud. Ta astus Tallinnas sisse haridusministeeriumi, rääkis seal oma ilusad jutud maha ja ta määrati Petseri gümnaasiumi õpetajaks. Seal tabati ta peatselt kriminaalkuriteo pealt ja sellega vist lõppeski tema pedagoogiline tegevus. Olgu siia veel lisatud, et raamatud, mis ta müüs Väike-Maarja koolile, nagu hiljem selgus, kandsid ka ühe võõra asutuse templeid.

Umbes samasugune lugu juhtus Viru-Jaagupi 6-klassilises Koolis ühe teise noormehega. Sel olid küll dokumendid näiliselt korras, haridusosakonnas leidus muu hulgas ärakiri Tartu Õpetajate Seminari lõputunnistusest. Juba tema esimestest nähtud tundidest paistis aga, et tema töö ei olnud miskit ilmet, sipeldi kui kana jalgupidi takkudes. Tuli siis selgitada talle mitmeid metoodilisi küsimusi. Teistkordsel kooli külastamisel pidi aga nägema, et kõik oli asjata olnud. Nüüd tekkis küsimus, kas siin on üldse seminaristiga tegemist. Olgu vahepalana vihjatud sellele, et ega seminar igakord palju ka ei ütelnud. Selleks üks näide. Tulin Karitsa koolist, mida külastasin esmakordselt, ei olnud selsete õpetajate ettevalmistusega ka veel tuttav. Haridusosakonna juhataja aga tundis õpetajaid, sest ta oli seal lühemat aega ise ametis olnud. Ta oli huvitatud, kes noortest õpetajatest eriti silma paistis. Nimetasin üht. Juhataja aga inestas ja ütles: "Kuidas nii, see on ju vaid gümnaasiumi haridusega, kuna teine noor on seminari lõpetanud". Mina jäin aga oma otsuse juurde, sest esimesel olid n.ö. lahitud käed ja seda kas loomusunnil või oma endiste heade õpetajate eeskuju matkides. Viru-Jaagupi noormehe juures ei olnud aga ei üht ega teist märgata. Asja selgitamiseks tarvitasin väikest kavalust. Tartu seminaristina tundsin sealseid õpetajaid, kes ka hiljem ametis olid. Õhtul õpetajatega koos istudes, viisin jutu Tartu Õpetajate Seminarile ja selle õpetajaile. Siin siis kahtlustatav õpetaja näitas, et kahtlused tema kohta olid põhjendatud, sest ta kirjeldas seminari õpetajaid päris võralt. Et kahtlustusele veel kindlamat alust saada, kutsuti maakonnast haridusosakonda koos kahtlustatavaga veel teisi samal aastal lõpetanud. Teised tulid, tulemata jäi aga Viru-Jaagupi kooli noor õpetaja. Seal siis selgus ka,

et koos kutsututega oli seminari lõpetanud küll Suigusaar, nagu seisis tunnistuse ära kirjas, Suigusaar pidi aga hoopis teine isik olema. Vale-Suigusaar oli aga kadunud. Tema õiget nime ma ei saanudki teada. Osakonna juhatajale oli ta saatnud kirja, kus ta end soomlaseks oli nimetanud ja pidi olema sõidul kodumaale. Hiljem oli aga kuulda, et temast oli huvitatud olnud politsei ja leidnud ta ikka üles meie maalt. Pärast seda ei kuulnud temast enam midagi. Tõeline Suigusaar oli sõpradele rääkinud, et tal tööpoolest olevat üks oma seminari lõputunnistuse ära kiri kuidagi kaduma läinud. Kuidas see aga seikleja kätte sattus, see jäi teadmatuks.

Oli veel mõni väiksema maastaabiline sellesarnane juhtum. Kui aga õpetajaid hakkasid andma viis seminari (Tartu, Rakvere, Tallinna, Võru, Läänemaa, kolm viimast uued) ja veel mitmed kursused gümnaasiumide juures, siis muidugi kadusid sellised väärnähtused. Tekkis kogunisti kutsega õpetajate üleproduksioon.

Õpetajate ettevalmistamise kursustest olid suuremad n.n. Kuksi - kursused Tallinnas. Seal valmistati õpetajaid ette massiliselt, nii et neid kursusi nimetati õpetajate "vabrikuks".

Kehtivate seaduste järele ei saanud siis seminari ja kursuste lõpetajad kohe kutsetunnistust kätte, lõpetanuil tuli läbi teha prooviaasta mõnes koolis. Prooviaasta järel esitasid kandidaadid ettevalmistusasutusele oma aruande. Sinna saatis ka kandidaadi tööd jälginud koolinõunik oma hinnangu kandidaadi kohta. Kandidaadid kogunesid prooviaasta lõpul asutuse juurde, kus arutati veel paljusid töö juures üleskerkinud küsimusi. Kui kõige selle juures leiti, et kandidaat on õpetajakutse vääriline, siis alles andis asutus talle kutsetunnistuse. Koolinõuniku hinnangul oli selle juures päris suur kaal. Ühel juhul aga ei võetud minu eitavat seisukohta kandidaadi suhtes arvesse ja anti kandidaadile siiski välja kutsetunnistus. See kandidaat, ei mäleta enam tema nimegi, oli Kuksi kursustel õppinud. Ta töötas üksi Aaspere valla väikeses Auküla koolis. Et esimese visiidi ajal noormehe töö osutus väga ilmetuks, siis külastasin kooli veel mitu korda. Kõik abi ja juhatused ei kandnud vilja. Oli selge, et see inimene ei ole suuteline tegema koolitööd. Teatasin sellest ka direktor

Kuksile. Hiljem aga kuulsin, et noormehele oli siiski kutsetunnistus välja antud. Minu sellekohasele küsimusele vastas dir. Kuks, et kursuste juhatus olevat kaalunud (ei tea, kuidas sellise massi juures lühikese ajaga seda teha sai) ja leidnud, et noormees siiski kutsetunnistuse vääriline pidi olema. Teatasin sündmusest haridusministeeriumile. Seal olevat dir. Kuksiga tõsist juttu räägitud. Kuidas suhtus aga Kuks kõigesse sellesse? Järgmistele lendudele olevat ta suurt "pedagoogilist" tarkust õpetanud, öeldes järgmisi sõnu: "Hoidke Meose jaoskonda sattumise eest!" Neid õpetussõnu aga ei võtnud omaks mõnigi noor õpetaja, nii ka see, kes mulle juba varem ja ka hiljuti (1964.a.) neid oma direktori targast õpetusest rääkis. Rääkija on Artur Lauringson, kes oli minu ringkonnas Laekvere ja Kiltsi 6-klässilise Kooli juhatajaks. Ta ei kartnud ja ei kahjatsenud ka, et tal minu jaoskonnas töötada tuli. Oma 1964.a. saadetud kirjas lausub ta muu hulgas: "Teie jaoskonna õpetajad (terve rida nimesid) oleme tänu tundes Teid tihti meelde tuletanud. Juhtisite meid, et paremini töötada!" Seda on töötahtelised õpetajad ikka väitnud nii suuliselt kui kirjas. Nii, ka 1964.a. lõpul oli kolipõllul nimekas õpetaja Mare Sakk kuskilt minu Viljandi aadressi teada saanud ja kirjutas: "Olete väga paljus olnud meile õpetajaks ja eeskujuks." Nii tööd armastajatega tõmbasime koos ja saavutasime ka edu, tööpõlguritele tuli küll n.ö. sõrmedele vaadata.

Minu jaoskonna õpetajatel on edasiõppimise teel mitmel suur edu olnud. Nii on Villem Alttoa (end. Alto) praegu Tartu ülikooli professor ja filoloogia doktor, Aleksander Valsiner Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi direktoriks. Nende edu ei saa ma küll kuidagi oma teeneks pidada, see olgu siin vaid ära märgitud. Õige mitmeid minu jaoskonna õpetajaid, kes töötasid edasi ka nõukogude koolis, on autasustatud ordenitega, ka kõrgematega, nagu Ida Esinurme, Agnes Rummu, Elise Rummu, Hilda Selbergi, Salme Leppa jt.

Kõigest ülaltoodust võib küll nüüd tagant järele rääkida. (Kuskil) oli aga juba tol ajal vähemalt haridusministeeriumi kaudu teada haridustöö korraldusest minu jaoskonnas. Nii siis mitte see ei sundinud Kuksi oma õpetaja kandidaate hoiatama minu rajooni eest, ennem tegi Kuks seda küll selleks, et väl-

tida enese suhtes edaspidiseid ebameeldivusi oma väärade pedagoogilise tegevuse pärast.

Mis puutub eelpool mainitud "näppudele vaatamisse", siis tuli seda ka teha ja veel rohkemgi. Ei suutnud ju mõista, et noorte kasvatamisel ja õpetamisel keegi ka logelda võis. Tegin ise seda tööd hoolega ja olin valvel, et kõikjal nii tehtaks. Minu koolinõuniku esimestel aastatel rääkis mulle üks minu endine õpilane, kes seisis siis juba kõrgel kohal, et ta olevat küsinud oma kooliõelt, kes töötas minu jaoskonnas õpetajana, kuidas ma suhtuvat oma töösse. See vastanud: "Ega Meos laiselda lase." See oli õigesti öeldud.

Koolitöö tuli sisuliselt uutele alustele viia, hakata ² ¹ tuli töötama töökooli põhimõtteil. Sellest ei suutnud nii mitmedki vanemad kutsega õpetajad aru saada. Nende suhtes tuli asuda seisukohale, mida pooldasid ka kolleegid, et mitte järsult neid vanast roopast välja kangutama hakata. Nad töötasid hoolega, õpetasid lapsi lugema, ilusat käekirja ^{9a} kirjutama, arvutama ja toredasti laulma. Kõik see toimus aga vanal n.õ. tuupimismeetodil. Kui sellist tööd oleks järsult muuta soovitatud, siis oleks õpetajal nagu jalgealune kõikuma hakanud ja oleksid tema endisedki töötulemused ilme kaotanud. Tuli toimida tasa ja targu, vähehaaval siin-seal kohendades ja eeskuju näidates. Nii sai mõnestki, ka vanemast õpetajast "kooliuuendaja". Kutseta õpetajad, kes ennast ei täiendanud, langesid muidugi vähehaaval välja.

Nii mõnegi, ka kutselise õpetaja koolitöö oli puudulik või muutus selliseks, et õpetajal tuli amet maha panna. Toon siin paar kujukat näidet. Ühel juhtumil olid põhjuseks perekondlikud olud, teisel - õpetaja ülekaalukas huvi oma põllumajanduse vastu. Olid ju algkooli juhatajatel kasutada endiste külakoolide talud.

Rakvere valla Kloodi algkoolis töötas huvi ja hoolega noor õpetaja Minna Käär. Abiellumise järel sai ta perekonnanimeks Johannes. Nagu tavaliselt, sai ta varsti emaks. Mis seal ikka! Oled oma dekreediaja ära ja asud jälle tööle.. Siin tuleb aga märkida, et õpetaja sünnitas iga 14 - 15 kuu järel ja dekreediaeg sattus koolitöö kuude sisse, kui mitte muidu, siis mitmesugustel põhjustel puhkeaja pikendamise tõttu. Nii sai õpetaja sageli vaid mõned nädalad aasta jooksul klas-

sis käia. Töö tegid juhuslikud asetäitjad ja see lonkas. Kui kuuenda lapse järel õpetaja kevadel koolitöö lõpu eel oli jälle tööle asunud, nägin ma teda siis ka klassis. Tööl ei saanud ju ilmet olla. Küsisin talt, mis ta mõtleb olukorra lahendamiseks ette võtta. Tema seisukoht oli kindel - tuleb õpetajaametist loobuda. Haridusosakond jäi tema sellekohast kirjaliku avaldust ootama. See jäi aga tulemata ja põhjusel, millest hiljem kuuleme. Osakond siiski vallandas õpetaja tema suulise avalduse alusel. Siis aga läks kära lahti, asi viidi erakondlisele alusele, kirjutati Osakonna "ülekohtusest" talitusest ajalehes jne. Varsti oli haridusministeeriumist haridusnõunik J. Kiivet kohal, kaasas suur õpetaja kaabe- ja süüdistuskiri. Sõitsime siis Kiivetiga Kloodi kooli asja kohapeal selgitama. Seal siis tuli avalikuks, et kaebekirja oli kirjutanud mitte õpetaja ise, vaid tema ohvitserist mees, kes oli mõisasüdame omanikuks. Temal oli naise töötasu oma lissasissetulekuna tarvis. Õpetaja ei teadnud kirja sisust midagi. Ta jäi oma kevadel avaldatud seisukoha juurde ja sellega asi lõppeski.

Paasvere valla Rahkla 4-klassilisse algkooli tuli Järva- maalt juhatajaks kutsega õpetaja Juhan Arak. Selle asemel, et oma haridust täiendada ja vähegi kooliuuenduslastega kaasa minna, asus ta intensiivselt oma koolitalus tööle. Ta uhkeldas sellega, et olevat oma majapidamises sisse seadnud taani süsteemi. See võis ka olla, aga selle all kannatas tema põhis.o. koolitöö. Nagu lapsevanemad kaebasid, jättis õpetaja sageli lapsed tundide ajal omapead ja toimetas oma majapidamises. Leidsin sellise olukorra ka ise, kord ootamata kooli tulles. Tema koolitööl ei saanud seetõttu ka mingit ilmet olla. Kui lastevanemate kirjalikud kaebused sagenema hakkasid ja kõik süüdistused lastevanemate koosolekutel ka kinnitust leidsid, siis tuli haridusosakonnal ettepanek teha - vallandada Arak õpetaja ametist. Arak, sellest teada saanud, oli käinud riigivanema ja haridusministri juures abi otsimas. Haridusminister Jaakson kutsus mind asja selgitamiseks välja. Pikema kõneluse järel küsis minister, kas Arakut siiski ei saaks ametisse jätta, sest tal on väikseid lapsi. Sellele vastasin mina: "Kui kool võib ka hoolekande asutuseks olla, siis küll"! Sellega lõppeski meie jutt. Arakul tuli siiski Rahklast lahkuda.

Peale Araku oli tol ajal küllaltki teisi koolijuhatajaid,

kes koolitalu pidasid, nemad olid aga suutelised mõlemad alad korras hoidma.

Segavalt kippus koolitööle mõju avaldama õpetajate, eriti koolijuhatajate töö seltsides ja ühingutes. Neid viimaseid oli aga palju ja väga mitmenimelisi, nagu põllumeeste selts, tarvitajate, turba-, pulli- jae. ühingud. Igas neis oli õpetaja ikka juhtival kohal. Kord korraldatud ankeet näitas, et mõned õpetajad olid enam kui kümnes organisatsioonis ametis. Ja kui palju aega kulus neil siis ära igal pool koosolekutel käimiseks ja organisatsiooni tegevuse juhtimiseks. Tuli sellest õpetajatega kõnelda ja soovitada neile massi hulgast kasvatada enestele järeltulijaid, ise aga vähehaaval tagasi tõmbudes. Need kõnelused küll suuri tagajärgi ei andnud, sest külades leidis siiski vähe teovõimsaid inimesi. Seltskondliku tegevuse liialdamise pärast ühelgi õpetajal siiski represioone kannatada ei tulnud.

Pahede hulgas, mis õpetaja tööle ka halvasti mõjus, oli nii mõnelgi liigne alkoholi tarvitamine. Selle poolest paistis eriti silma üliõpilastest gümnaasiumi õpetajad. Oli neid teistegi hulgas. Nende iga ei kestnud aga kaua, üliõpilased asendusid kutseliste õpetajatega, teised kadusid aja jooksul nagu ~~märgatavalt~~ ^{kamatult}. Kauem püsis ametis Kaarma algkooli õpetaja Rudolf Summer. See oli küll sageli "auru all". Kord, kui tulin tema kooli, leidsin lapsed klassis omapead. Õpetaja oli aga oma toas päris pohmeluses. Ta palus, et ma tuleksin kooli mõni teine kord. Ma asusin aga klassis ise tööle tema juuresolekul. Et tema tööga klassis ja seltskonnategevuses võis üldiselt rahul olla, siis ei saanud sest juhtumusest suurt numbrit teha. Tema mõistis aga ise enese üle kohut. Kord õösel purjus peaga ei jõudnud ta koduni, heites puhkama teeäärse põhuhunniku juurde, sealt leiti ta järgmisel hommikul surnult - suu peale sattunud, oli ta lämbunud.

Viinavõrku sattusid ikka meesõpetajad, kuna naisõpetajate juures see nähtus ei avaldunud. Ja nüüd olemegi jõudnud mees- ja naisõpetajate ning nende erinevuste juurde. Olgu enne ~~kõi~~ ke märgitud, et naisõpetajad ilmusid koolipõllul ametisse kodanliku Eesti algul. Tsaariajal olid külakoolides ametis ainult mehed, sest nemad suutsid oma põhipalka välja teenida, koolitalu majandades. Ka oli külakoolmeistril täita mõningad

vaimulikud talitused, nagu lasteristimine, pruuditamamine pulmades, surnute saatmine jne. Seesuguseid töid ei võidud ju naistele usaldada. Naisi oli õpetajaametis vaid vähestes vallakoolist nõrgemates koolides. Esimene naine, kes Väike-Maarja kihelkonnas külakoolmeistriks valiti Koonu-Arina kooli oli Ida Esinurm (Eiskop). See toimus 1910. aastal kirjanik Jakob Liivi jt. eestkostmisel. Oli ju see kool kiriku läheduses ja vaimulikke talitusi võis siin pastor ise pidada. Siiski olevat Esinurm ka lapsi ristitud. Naisi hakati õpetajateks valima siis, kui algkoolide kursust 1919.a. laiendati ja paljud ühekomplektilised vallakoolid muudeti kahekomplektilisteks, siis, kui mitte juhatajaks, aga teiseks õpetajaks sai ikka naine. Ja juba algaastal, nagu eespool märgitud, oli ülekaal naiste käes (94 : 87).

Nüüd kerkis aga üles küsimus, kas naised suudavad koolitöös meestega võistelda. See probleem leidis laialdast arutlust. Oli kuulda naiste pooldamist ja eitamist. Mõned minu kolleegidest, kellega tuli ses asjus kõnelda, ei pidanud naiste tööst suurt lugu, eriti koolijuhatamise alal. Mina oma kogemuste põhjal võisin küll kinnitada, et oli küllalt naisi, kes mitte ainult jooksva koolitöö vaid ka kooli juhtimise alal nii mõnelegi mehele silmad ette andsid. Seltskondlikus töös naised juhtivat osa küll ei suutnud etendada.

Vilets oli naisõpetajate olukord maal, eriti siis, kui naised töötasid koolis üksi. Sageli oli õpetaja ainus haritud inimene külas. Mehed leidsid enestele ikka seltsi, naistel oli see aga raskem. Inimene aga vajab läbikäimist teistega ja nimelt nendega, kes oma hariduselt on samal tasemel. Siis jookseb jutt ja leitakse meelelahutust, mis aitab inimest nagu vee-pinnal seista. Omasuguste hulgast leitakse ka sõpru, kellega jätkatakse mõnikord ühist eluteed. Viimase suhtes ei olnud noortel naisõpetajail külades peaaegu mingit väljavaadet. Nii jäadi vanadeks piigadeks või abieluluti mõne vähease haridusega küla-noormehega.

Teiste õpetajatega kokkusaamine oli õpetajal raskendatud juba koolidevahelise kauge maa pärast. Igas kihelkonnas olid küll õpetajate seltsid (minu jaoskonnas 4 seltsi), need pidasid aga harva oma koosolekuid. Ka koolinõuniku poolt korraldatud kokkutulekud ei andnud vahelduseks palju lisa. Ja nii noored

neiud-õpetajad nagu närtsisid tookordsetes külaoludes. Kõike seda nähes ja teades ei sõandanud ma soovitada tuttavatele vanematele saata oma tütreid õpetajaametiks ette valmistuma. Kääbuskoolide sulgemine ja koolide koondamine tõi sel alal küll parandust.

Ülalkirjeldatud olukorras oodati igatsusega suve, s.o. aega, mil sai liikuma. Enamik õpetajaist kasutas suure osa sellest ajast suvekursustest osavõtuks. Tegid nad seda vabatahtlikult, valides rohketest kursustest oma erialale vastava. Seal siis kohtuti oma endiste koolivendade-õdedega, sõlmiti uusi tutvusi, täiendati ja uuendati oma teadmisi ja tuldi sügisel värskendatult küla vaikusse tagasi. Seda värskust jätkus nii mõnekski ajaks.

Vaheldust ja elevust tõi koolitöösse ka koolinõuniku poolt kooli külastamine. Revidenti oodati erinevate tunnetega. Tööst innustunud õpetajad ootasid seda igatsusega, et näidata oma hoolsa töö tulemusi. Oli neil märgitud ka nii mõnigi küsimus, mida kavatseti kõneluse aluseks võtta. Kel aga oli "patukesi" südamel ja vigu töös, neile revidendi tulek just rõõmu teinud. Igal juhul oldi valvel ja oodati, millal revident lähikonnas liikuma hakkab. Saadud teade anti siis edasi ka naaber-koolidele. Nii võis päris ootamatult tulla vaid esimesse kavatsatud piirkonna kooli. Seesuguseks kooliks oli mul sageli eespool mainitud Paasvere valla Rahkla kool. Seesugune ootamatu tulek ei meeldinud kooliõpetaja Arakule ja tema oma naiivsuses kord küsis, miks ma ikka sealkandis tema kooliga algust teen ja lisas, et kui tulekust enne teada saaks, võiks ikka veel midagi korda seada. Ütlesin talle, et sõidan pärast tunde Laekvere kooli ja et vaevalt seal minu tulekust teatakse. Sellele vastas Arak: "Teavad, teatasin telefoniga." Rääkisin küll õpetajaile, et tööd tuleb teha mitte revidendi jaoks ja et lohaka töö tagajärjed paistavad vilunud vaatajale kohe silma. Mõnikord hommikul kooli tulles oli näha, et klassipõrandad olid värskelt (vist öösel) pestud. Siis tuli küsida, et kas põrandad olid siis liiga mustad, et tuli öösel seda tööd teha.

Koolijuhatajal oli küllalt tegemist, et kooli kantselei ja asjaajamine korras pidada. Ja kui see töö oli korrast minna lastud, ei saadud siin ka lühema ajaga palju ära teha. Ühes koolis, kui küsisin näha kooli asjaajamisraamatuid, kordas koo-

lijuhataja sõnu - saatus, saatus! Küsisin, milleks ta seda teeb. Ta vastas: "Pidin ikka ja veel eile õhtulgi raamatuid korda seadma hakkama, aga miski asi tuli jälle vahele ja nüüd tuleb mul saatust süüdistada!"

Oli juhtumeid ja üsna mitu, mil minu koolitulekust ei olnud teatatud ei traadi ega muul teel, aga siiski teati et tulen. Oli tegemist telepaatiaga. Mõned näited. Pidin kord sõitma oma asukohast (Väike-Maarjast) kuhugi kaugemale, õhtu hilja otsustasin aga ümber ja läksin hommikul lähedasse Kaarna kooli. Õpetaja Adele Peebo vaatas nii erilise ilmega mulle otsa ja lausus: "Ma teadsin, et täna tulete." Küsisin, kuidas see talle teatavaks sai. Ta vastas: "Eile õhtul istusin laua juures ja parandasin õpilaste töid vihikutes ning jäin vihuvirna peale magama. Unes nägin midagi ning üles tõustes ütlesin mehele, et homme tuleb meile koolinõunik". Võib väga võimalik olla, et selle ilmutuse sai õpetaja samal momendil, kui ma mõttes otsustasin tema kooli minna.

Teinekord oli mul tarvis sõita Salla kooli - 25 km Väike-Maarjast. Olid veebruarikuu külmad ilmad. Tellisin õhtul Kilt-sist posthobused. Öösel hakkas kogunisti tuiskama. Hobused sõitsid hommikul kohale ja reis tuli siiski ette võtta. Selle ilmaga ei võinud küll keegi õpetaja mind järsku nii kaugelt oodata. Üllatuseks olin siiski seal. Üks noor õpetaja ei olnud nähtavasti sugugi üllatunud. Ta oli aga eriti rõõmus, mida revidendi tulekul siiski harva ette tuleb. Küsisin põhjuse üle. Ta vastas: "Hommikul oma öösise unenäo põhjal ma rääkisin õpetajaile, et täna tuleb revident. Keegi muidugi seda ei uskunud. Vedasime kihla ja vaat, nüüd olen ma võitnud".

Oli veel teisigi sarnaseid juhtumeid ka vanemate õpetajatega, millest näha võis, et telepaatia teade saamises mängus oli.

Revidendi tuleku etteteadmine tõi kaasa kogunisti mõningaid väärnähtusi. Oli õpetajaid, kes valmistasid aegsasti mõne tunni ette revideerimise puhuks, kui revidendi tulek ette teada oli, esinesid nad siis selle tunniga revidendi ees. See oli alul üsna laialdane nähtus. Nii tuli avalikuks, et ühes Pärnu keskkoolis üks õpetaja üht ja sama tundi demonstreeris paljudele revidentidele. Ka omas jaoskonnas tegi Saksi kooli õpetaja Theodor Koonukõrb sellise katse mind alt vedada. Neljandas klas-

sis geomeetria tundi jälgides tekkis mul kahtlus selles, kas tunni aine on päris uus. Võtsin klassi päevaraamatu, sirvisin seda ja leidsin, et seda ainet on käsitletud klassis juba kaks kuud varem. Pärast tundi juhtisin õpetaja tähelepanu päeviku sissekirjutusele ja tuli tõsiselt kõnelda sellise teguviisi üle. Olgu tähendatud, et see õpetaja oli suur alkoholi tarvita-ja ja ka puskariga hangeldaja, mistõttu ta sattuski politsei kätte ja tal tuli õpetaja amet kaotada.

Koolinõuniku tuleku etteteadmine mõjus mõnikord kogunisti halvasti õpilastele. Neid hakati siis eriliselt ette valmistama, juhatama, hoiatama, nii nagu teeb seda mõni ema, kelle kodune kasvatus ei ole korras, enne lastega küllaminekut. Seesugune hiline toiming viib lapsed kogunisti segadusse. Meenub juhtum oma esimeselt reisilt, kui liikusin Virumaa koolides veel üksi. Iisakus olles juhtusin nägema koolijuhatajat sama valla Porskovo koolist. Ütlesin talle, et tulen tema kooli ülehomme ja küsisin, kuidas on seal lugu õõbimisvõimalusega. Ise aga liikusin järgmisel päeval veel mõnes sealse piirkonna väikeses koolis. Tähendatud päeval jõudsingi Porskovo kooli tundide ajal. Reisimantli maha võtnud, läksin kohe 4.klassi, kus koolijuhatajal oli loodusteaduse tund. Sõidul läbikülmunud istusin ahju lähedusse ja ei suutnudki palju tähelepanu omistada tunnile. Seda sundis aga tegema laste eriline käitumine: keda õpetaja küsis, see nutma pistis. Kui nii juba õige mitmed lapsed nutsid, siis tõusin ja soovisin lastega ise rääkida. Ja kui seda teinud olin, vaibus nutt ja lapsed hakkasid oma silmi kuivatama ja naeru ilmegi tekkis mõnele näole. Oli kindel, et nutu põhjustas laste üleliigne treening ja võib olla ka väärad hoiatused eelmise päeva jooksul.

Olgu märgitud, et ma ka edaspidi oma kooli-tuleku aega tavaliselt saladuses ei pidanud ja eriti siis, kui seda just tarvis ei olnud. Seesuguseid drastilisi ettevalmistamise tagajärgi mul küll enam näha ei tulnud. Õpilased, juba täiskasvanutena, on küll sageli, oma kooliaegu meenutades, rääkinud ka kartusest, milleks ei olnud aga mingit põhjust. Kord Simuna koolis, kui olin ühest nooremast klassist õpetajate tuppa tulnud, tuli sinna järele ka sama klassi õpetaja, kes jäi veel klassi. Ta oli kuulnud ja rääkis siis õpilaste muljetest minu kohta. Õpilaste ühine seisukoht olevat olnud - "ta ei ole ju kuri!" Küll

seal siis oli sest "kurjusest" lastele enne räägitud ja lapsi hirmutatud. Kus aga nii õppe- kui kasvatustöö korras oli, seal olid lapsed rõõmsad, abivalmid ja oma käitumise ning kindlate teadmistega hajutasid ka minu enese teisiväsimuse.

Nii mõnedki õpetajad sattusid ise ärevusse ja tegid ka seda, mida ei sobinud teha. Mul oli kombeks tunni lõpul õpilastega ise rääkida ja esitada küsimusi läbivõetu kohta. Ja seal siis juhtuski, et mõned õpetajad püüdsid õpilastele salaja ette ütelda. Kui siis õpetajaga pärast tundi sellest juttu oli, siis öeldi: "Ei jõudnud end pidada, õpilased oleksid pidanud seda küll ise teadma".

Lõpetan ülevaate õpetajate kohta. Selles on toodud rohkesti väärnähtusi õpetajate elust ja tööst. Seda lugedes ei tohi aga unustada, et lood on võetud algaastaist suure murrangu järel, kus oli tegemist ka paljude tsaariaegsete iganditega. Head tööd tehti ka siis juba ja selline töö liikus üldiselt paranemise suunas, kuna väärnähtuste arv vähenes miinimumini. Kuidas töö toimus ja mis tehti selle parandamiseks, sellest olen kirjutanud oma teises töös "Minu veering Eesti kooli loomistöösse."

3. Õ P I L A S E D.

Tsaariajal oli koolikohustus kehtiv vaid kolmeklassilise vallakooli ulatuses. Algas see laste kümnenda eluaastaga. Juba 19. sept. 1919.a. pandi Asutava Kogu määrusega kehtima 4-aastane koolikohustus 9 - 14 aasta vanusega laste kohta. 1. oktoobril samal aastal andis haridusministeerium juhendi selle määruse teostamise kohta, lubades teha erandeid, kui kohalikud olud määruse kohest täitmist ei võimalda. Virumaal, nagu juba varem märgitud, teostati selle määruse täitmine juba 1919.a. Seega tulid siis korraga kooli 9-ja 10-aastased lapsed. Asutava Kogu poolt 7. mail 1920.a. antud Avalikkude algkoolide seadus laiendas koolikohustuse aega laste kohta 7 - 16 eluaastani. Koolikohustuse algust aga kodanliku Eesti ajal kaheksandast eluaastast alla poole ei viidud. See kinnitati ka Riigikogu poolt 2. juunil 1931.a. antud uues Avalikkude algkoolide seaduses. Koolikohustuse kahe aasta võrra allapoole viimine tekitas küllaltki raskusi, mille kirjeldamine ei mahu käesoleva kirjutise raamidesse. Olgu vaid märgitud, et prog-

ramme tuli põhjalikult muuta ja õppemeetode uuendada. Nooremate õpilastega tuli näiteks aabitsakursus koolis läbi võtta, kuna varem oli lo-aastastel lastel enne koolitulekut lugemiskus põhiliselt omandatud. Nii et tahab paika pidada ühe vana õpetaja väide, et varem kolmeaastase vallakooli õpetajad olid rohkem arenenud kui pärastise neljaklassilise kooli omad.

Õpilaspere vaatlusele üle minnes tuleb kõigepealt peatuda kooli valulapse, s.o. distsipliini juures. Oli tsaariajalgi mõnes koolis distsipliiniga küllaltki tegemist, eriti Esimese maailmasõja ajal, kui sõttaläinud õpetajaid asendasid juhuslikud asetäitjad. Sõda ise ja pärastine revolutsioon ei jätnud distsipliinile halba mõju avaldamata. Siis oli õpetajal aga distsipliini säilitamiseks rohkem vabamad käed. 1920.a. Avalikkude algkoolide seaduses oli aga rõhutatud, et "kehaline karistus on keelatud". See paragrahv sai kulutulena õpilastele, eriti ulakatele, teatavaks. Nende trotslikust näoildest olevat lugeda võidud - ah, ah, puutu veel! Ulakad õpilased olid siis valvel ja iga vähemagi puudutamise korral tõsteti kisa, mis sageli ulatas ka haridusministeeriumini. Nii kaebas üks lapsevanem, et Roela koolis olevat õpetaja tema poja kõrvale löönud nii, et veri olevat nähtavale tulnud. Asi anti mulle juurdlemiseks. Sõitsin kohale. Õpetaja eitas sellist löömist. Küsisin siis neljasilma all õpilaselt, kummal kõrvale löödi. Õpilane muheles ja ei saanudki öelda, kumb kõrv kannatas. Oli ilmne, et asja oli liialdatud.

Mõnikord oli kaebusel ka alust. Nii tuli ministeeriumi Inju lastekodust, kus töötasid ka algklassid, teade, et õpetajad peksavad seal lapsi. Juurdlusel selgus, ja seda rääkisid õpetajad ka ise, et nad on mõnele ulakale lapsele vitsahirmu andnud. Küsisin õpetajailt, kas siis teisiti läbi ei saanud ja miks nad seesugust karistust, kui see pidi tarvis olema, asutuse juhataja hooleks ei jätanud. Õpetajad vastasid, et mõne õpilase käitumine pidi täiesti võimatu olema, nad tõusvat muu hulgas tunni ajal klassilaudadele ja jooksvat seal jne. Õpetajad olevat pidanud näitama, et nad ulakatest füüsiliselt üle on. Ja kui nad seda teinud, siis oli asi paranenud. Juurdlusmaterjali saatsin ministeeriumi ja sellega asi lõppes.

Seesugust füüsilist üleolekut "metsikute" suhtes kasutas

nii mõnigi teine õpetaja. Nii rääkis noor tugev Salla 6-klas-
silise kooli meesõpetaja, et tal pidi vanemas klassis üks suur
totakas poiss olema, kes õpetaja suhtes sageli ähvardavaid
žeste teinud. Kord, tunni lõpul tulnud poiss jälle õpetaja
juurde ja vehkinud rusikaga õpetaja nina all. Õpetaja oli tõu-
ganud poissi nii tugevasti, et see põrandale kukkunud. Metsi-
kult olevat ta sealt vahtinud õpetajale, tõusnud üles ja läi-
nud teiste hulka. Sest ajast peale oli poisi käitumine parane-
nud.

Roela mõisakoolis oli olnud üks väga vallatu väike poiss.
Õppimine ei olevat tema asi olnud, aga vallatuste peale pidi
ta päris meister olema. Ta olevat ka sellega toime tulnud, et
olevat paljastanud vahetunni ajal oma ihu ja näidanud tütar-
lastele. See õpilane olevat aga täiesti muutunud ja heaks õp-
pijaks saanud ühe operatsiooni järel. Selle operatsiooni oli
õpetaja talle teinud omas toas, poissi "isalikult" karistades.
Ei siin kaebust olnud, poiss nähtavasti tundis, et ta seesu-
guse karistuse oli ära teeninud. Ta võttis kätte ja parandas
end.

Et eespooltoodud kaebustele, mis tulid ministeeriumi kogu
vabariigist, hoogu vähendada, redigeeriti 1931.a. antud Ava-
likkude algkoolide seaduses karistusparagrahv järgmiselt: "Koo-
lis võivad olla tarvitusel ainult pedagoogiliselt lubatavad
karistusviisid." Tekib küsimus, mis sellise redaktsioonilise
parandusega öelda taheti. Kas ehk seda, et mõõdukas kehaline
karistus, kui see eesmärki taotleb, on ka pedagoogiline, seega
lubatud. Vahepalaks olgu lisatud, et tolleaegses Saksa riigi
kooliseaduses oli karistusparagrahvil ka ülaltähendatud sõnas-
tus. Seal olevat aga üks õpetaja, õpilast kehaliselt karista-
des, kohtu alla sattunud ja talle olevat ka karistus määratud.
Õpetaja olevat siis pahaselt öelnud: "Tehtagu siis ükskord kind-
laks, mitu vitsahoopi on pedagoogiline".

Oli ulakaid õpilasi, kes rikkusid kooli, korda selleks, et
koolikohustuse täitmisest vabaneda. Nii oli Liiguste koolis
ühe suure poisi patukesi kogunenud õige palju. Kooli hoolekogu
oli arutanud poisi koolist väljaheitmise küsimust (tol ajal oli
hoolekogul seesugune õigus). Hoolekogu oli kaalunud ja otsus-
tanud selle õpilase siiski veel kooli jätta, lootes, et ehk
ta parandab ennast. Õpilane aga, sellest otsusest teada saades,

olevat öelnud: "Ah see siis ei aidanud veel!" Ta jätkanud siis endises suunas oma tegevust seni, kui taotles oma eesmärgi.

Üldiselt püüdsid õpilased aga hoolega ja igasuguse ilmaga kooli tulla ja koolis käia. Oli juhtum (Salla-Tammiku koolis), kus lapsevanem miskipärast ei tahtnud ühel hommikul oma last kooli lasta ja lukustas toa ukse, ise tööle minnes. Laps oli aga pääsnud läbi akna välja ja põgenenud kooli.

Kord ööbisin ühes väikeses koolis (Saksi - Aruküla). Öösel oli hirmus torm ja tuisk, hommikul olid hanged kõrvalmaja räästani. Arvasin, ega lapsi nüüd küll kooli tule. Lapsed olid aga tundide algul kõik kohal. Küsisin, kuidas nad läbi pääsesid. Vastati - heitsime pikali ja veeretasime end üle hangede. Koolikohustuse täitmatajätmist, eriti algaastal, tuli siiski ette, mõnes kooliringkonnas vähem, teises rohkem ja tingitud oli see mitmesugustest põhjustest.

Koolidistsipliini juurde tagasi tulles, tuleb märkida, et väärnähtused ka sellel alal tekkisid mitmesugustel põhjustel. Kõik vanemad õpetajad ei olnud suutelised orienteeruma uutes, erinevates oludes, mitmed noored asusid aga koolipõllule väga roosiliste illusioonidega. Nad lootsid koolist ees leida kõike ilusat ja head, neid oli õpetatud õpilastele alati päikest näitama ja ei juhitud nende tähelepanu koolielu reaalsusele, nimelt sellele, et mis siis teha, kui õpetaja päikese näitamise puhul õpilane õpetajale midagi muud näitab, nagu eelmistes näidetes nägime. Sellepärast noor õpetaja kooli tulles tundis end sageli nagu pilvedelt kukkununa, ei osanud algul paljudes küsimustes seisukohta võtta seni kui oma kogemused abiks tulid. Näiteks olgu noore õpetaja looduslootund Udriku kooli 4. klassis. Õpetajal oli tund hästi ette valmistatud, ta korraldas õpetajalaua katseid. Seda tulid vaatama vaid mõned õpilased, teised aga liikusid klassis, käisid vabalt ka õues. Rääkisin siis õpetajale, et tunni heaks kordaminekuks tuleb kõige enne luua soodne olukord - hea distsipliin.

Ka vanematelgi õpetajail juhtus vääratusi. Simuna koolis töötas üks keskealine tõsine naisõpetaja. Ta kiitles alati, et tal on hea vahekord õpilastega, õpilased pidid olema väga töökad ja abivalmid. Mõne aja järel kostsid sealt aga hoopis teistsugused häälled. Nii, jäänud kord sinna kooli ööbima, astusin sisse ka selle õpetaja korterisse. Õpetajal olid nüüd silmad

peos, ta nuttis. Küsisin põhjuse järele. Õpetaja vastas: "Õpilased ei kuula enam mu sõna, ma olen õnnetu!" Tähendab, õpetaja oli milleski väärsammu teinud ja hea vahekorra rikkunud.

Distsipliin kannatas paaril nähtud korral (Eipris ja Või-peres) õpetaja nõrga kuulumise pärast. Nende õpetajate tundides, ka minu juuresolekul, oli alaline kõmin ja nii reguleeritud, et see kõmin ei ulatanud õpetaja kuulumispunkti.

Nagu eespool nägime, oli koolikohustuse alguseks algul 10-aastase asemel 9-ja siis 8-aastane laste vanus. Ühes koolis aga nägin ma, et esimeses klassis oli kaunis suur rühm lapsi, kes paistsid hästi nooremad olevat. Nad tunnust osi ei võtnud ja istusid passiivselt. Õpetaja rääkis, et need pidid 6-7-aastased olema ja olevat kooli võetud lapsevanemate soovil, et nad kooliga harjuksid. Juhtisin õpetaja tähelepanu sellele, et lapsed harjuvad küll, harjuvad aga passiivselt istuma, mida hiljem raske parandada. See kool (Tudulinna) jäi hiljem minu jaoks konnast välja, nooremate laste koolivõtmine jäi aga seal püsima ja kadus vist alles ühe vahejuhtumi järel. Nimelt, tuli kord üks sealne lapsevanem haridusosakonda ja kaebas, et koolis tehakse ülekohut, sest tema laps, kes möödunud aastal õppis 1. klassis ja sai sealt ka tunnustuse heade hinnetega, on jäetud klassi istuma. Siin selgus, et on tegemist 6-aastase lapsega, keda võeti kooli harjuma ja kellele kevadel anti "naljaviluks" ka tunnustus.

Kord, kui haridusminister Rahamägi külastas Väike-Maarja keskkooli, soovis ta näha ka mõnd algkooli. Läksime siis lähedalolevasse Kaarma kooli. Seal pani minister tähele, et 3. klassis oli poiss, kes paistis hästi nooremana. Selgus, et see oli õpetaja poeg ja ta oli paar aastat klassikaaslastest noorem. Minister ei pidanud seda normaalseks ja ta ütles tähelepanuväärsed sõnad: "Pärleid valmivad meresügavuses, kui me nad aga sealt enneaegu välja toome, siis me pärleid ei saa."

Hädas olid õpetajad oma lastega, kes kippusid vara kooli. Kolmanda klassini jõudsid nad küll teistega veel sammu pidada, 4. klass oma uute ja mõtlemist nõudvate ainetega osutus neile raskeks. Ja nüüd seisis õpetajad probleemi ees, mis seesuguste lastega teha, kas jätta nad 3. klassi istuma, või kogunisti üheks aastaks vahepeal koolist ära võtta. Viimast võtet tarvitasid õpetajad oma eespool kõne all olnud pojaga.

Üldse oli õpetajate alaealiste laste olukord segane: koolis sa oled, aga klassiminekut tahetakse takistada. Ega sellest takistamisest küll palju midagi välja ei tulnud. Lapsed liikusid oma isa või emaga ikka klassis ka tunni ajal. Kord oli üks väike tütarlaps minu klassisoleku ajaks õpetaja korterisse lukutaha pandud. Vanaema oli aga korraks ukse lahti unustanud. Seda kasutas tütarlaps, jooksis klassi ja hüüdis klassi naeru saatel: "Palun vabandada, et hiljaks jäin!" Ühes teises koolis oli õpetaja 5-aastane poeg klassis liikudes 1. klassi tütarlaste hulgast enesele ka "pruudi" leidnud. Vanemad rääkisid poisi kuuldes, kuidas "peigmees" oma pruudist vaimustatud on. Järgmisel päeval, kui istusin klassis, tuli poisu minu juurde, näitas käega ühele tütarlapssele ja ütles: "See seal!" Üldse oli see poiss väga arenenud ja jutukas. Kui õhtul olime toas kahekesi, ütles ta mulle: "Meie teadsime, et teie tulete."

Huvitavad olid need õpetajate lapsed, nad olid väga elavad ja jutukad, nendega saime varsti sõpradeks ja nii mõnigi soovis mulle midagi oma mänguasjadest mälestuseks kaasa anda.

Nüüd ehk tuleks ka lõpetama hakata - teemat on küllaldaselt valgustatud. Tuleks ehk veel märkida seda, et umbes sama-sugune oli olukord koolide alal ka Virumaa teistes jaoskondades ja ka teistes maakondades. Seega võiks käesolev kirjutis olla kujukaks pildikeseks kogu meie maa tolleaegsetest koolioludest, välja arvatud, mõnes suhtes, üksikud vallad Petserimaal ja teistes piiriäärsetes kohtades.

Kirjutatud
1965.a. algul

A. Nees